

A Facebook mint köznapiság

KÁLLAI R. Gábor, PhD

Milton Freedman University, Budapest

kallai.r.gabor@gmail.com

Abstract: Facebook as a Commonplace

Social networks, especially Facebook, appear as if the utopias we read in our childhoods, and the dystopias we faced a little later, came to life: we can contact anyone in the world, just as anyone can connect with us; we can learn endless things about almost anyone or anything and similarly, all about us is revealed. Seeking a job, we can enrapture HR experts, use the platform as a project manager, and lose our jobs thanks to revelations about our old hobbies. As a consequence of our Eastern European routines, we are not surprised when opinions, articles, books and conversations we read and share, or just haphazardly like (or neglect to like) cause distress. A specific problem is a direct political discussion, which can see careers collapse or take off; even the fate of countries can be affected by various forces.

A great deal of research has been conducted on social networks, and such research is to be discovered mainly in professional journals. At the center of inquiry, we find normal users, their characteristics, pages they visit, commenting habits, advertisements and news articles. The jargon and applied methodology of such research indicates that the social network, which is hardly more than ten years old, is something inherently unique and can only be understood using new or revamped tools.

I seek to show that the social network is a segment of commonplace existence (György Lukacs), which in terms of technique and openness is novel, but at the same time fits the centuries-old routines of daily life.

Key words: *social networks; Facebook; commonplace existence.*

Jól ismert tény, hogy nagyjából kétszáz-kétszázötven éve az emberiség két egymást követő nemzedéke nem élt ugyanolyan társadalmi-gazdasági körülmények között. (Nemzedék alatt itt a közmegegyezés szerinti 30–40 évet értem.) Persze minden ilyen kijelentés elnagyolt, hiszen voltak-vannak olyan elszigetelt területek, népek, néptörödékek, amelyek élete nem sokat változott kétszáz év alatt, a többiekre azonban igaz a bevezető állítás, leginkább a világnak arra a szeletére, ahol a Facebook létezik. A statisztikák szerint ez nagyjából hárommilliárd ember, azért csak ennyi, mert Kínában

és néhány más országban tiltott, illetve más „közösségi háló” helyettesíti. Azaz bő 4–5 milliárd ember – minimum – olykor vagy gyakran, telefonról vagy asztali gépről, illetve laptopról rövidebb vagy hosszabb időre fel-felmegy ezekre a hálókra. Erre utal az aktivitás egyik igen jellemző mutatója, a megosztás, ezek száma naponta mintegy félmilliárd, a napi használóké mintegy másfél milliárd (az adatok a Szponzorált tartalom oldalról származnak, lásd: Könyvészet).

Talán furcsa, hogy a másfél évtizede – elődeivel együtt húsz éve – létező közösségi háló értelmezéséhez miért emlegetem fel a modern társadalom – közismert nevén a kapitalizmus – évszázadait. A folyamatos és olykor radikális átalakulások sora azonban – éppen mert adott esetben egy nemzedéken belül zajlanak le; példaként utalhatunk akár a Nagy Francia Forradalom harmincegy-néhány évére, az elmúlt századelőre, 1968-ra, de akár az 1980–90 közötti időkre – minden radikalitás ellenére a fennállóból indult el, s természetesen megőrizte annak számos (számtalan?) vonását. Ilyesmire utal Hegel a megszüntetve megőrzés dialektikájának sokszoros analizálásával. A modern társadalom folyamatos átalakulása, a globalizációs folyamat sajátosságai egykönnyen felkeltik azt a képzetet, hogy ami ma létezik, ráadásul láttuk is a létrejöttét, mi több, előtörténetét – az internet minap ünnepelte ötvenedik születésnapját –, azt csak és kizárólag épp-így-léte felől lehet megközelíteni. Természetesen egy minimális történelmi áttekintés azért szükséges.

Ebből két lehetséges tévút következhet a társadalomtudományi kutatásban.

Egyrészt egy új – vagy relatíve új – jelenség elemzésekor megpróbálhatunk a jelenség vizsgálatára, értelmezésére mindenáron új fogalmakat, kategóriákat alkotni, másrészt ragaszkodhatunk a régi, bevált sémákhoz, nem véve figyelembe az új és legújabb kutatások eredményeit. Az újdonság varázsa, vonzereje kétségtelenül nagyobb, mint a másik lehetőségé, megadja a felfedezés örömét, megmutatja a szerző elkötelezettségét a megújulásra. Ha a fogalmak, kategóriák újdonsága mellett még a jelenleg éppen elfogadott szakmai nyelvet is felhasználja, bizvást számíthat az értő – esetleg éppen a nem értő – tudományos közösség elismerésére. Ilyesféle kísérlet lehet a generációk divatos felszeletelése, kezdve az ötvenes években születettekkel, egészen a frissiben kütyüt ragadó néhány évesekig, mondván, van, aki beleszületett a netvilágba, s vannak, akik óvatosan, ódivatú laptopokkal botladoznak a hálón.

Megeshet azonban az is, hogy az új jelenséget egyszerű analógiával, esetleg bonyodalmas komparatistikával besoroljuk a már feltárt – vagy feltártnak vélt – jelenségek körébe, azzal, hogy ugyan néhány körülmény megváltozott, született egy sor új analízis, elmélet, de azok lényegében ugyanazt mondják, mint a korábbiak, maximum új szavakat alkottak a régiek helyett. Így a Facebook lehet akár az önmegmutatás eszköze, a pletyka, a hirdetések ránk tukmálásának, felszínes kapcsolatok ápolásának vagy keresésének tere, szóval a technológia változott ugyan, de végeredményben minden maradt a régiben.

A két megközelítésben felsejlik a párhuzam azzal, amit a közel azonos időben élt Hérakleitosz és Bölcs Salamon mondott a világról: nem léphetsz kétszer ugyanabba a folyóba, illetve a nap reggel felkél és este lenyugszik, nincs semmi új a nap alatt. Bár

gyökeresen ellentétes időképpel állunk szemben, még le is vezethetjük ezeket az antik és az ázsiai termelési mód társadalmi idejének különbözőségéből (Tőkei, 1988) mégis belátható, hogy voltaképpen mind a két bölcsnek igaza van, bár az is, hogy egyiknek sem. Hogyan is lenne, hiszen a patak a benne folyó víz változása ellenére is ugyanaz marad, ahogyan bizony a nap is ugyanaz marad, de alatta – maradva a patak partján – a víz valóban folyamatosan változik.

A Facebook vizsgálata – úgy tűnik – nem lehet más (illetve lehet, de valahonnan el kell indulni), mint társadalmi tömegjelenségként való megközelítés, ahol célszerű a technológiai háttér sajátosságait, a gazdasági, politikai és egyéb kapcsolódásait, az algoritmusok mibenlétét egy időre husserli zárójelbe tenni, s csak azt az oldalát kiemelni, amivel mi, felhasználók közvetlenül találkozunk, amikor felmegyünk a netre, amikor megadjuk nevünket, néhány nélkülözhetetlen adatot, képet, bejelölünk ismerősöket, s elfogadjuk mások bejelölését, felrakunk posztokat, saját vagy idegen képeket, cikkeket, elolvassuk, mit raktak fel mások, hozzászólunk, esetleg vitatkozunk, lájkolunk, törölünk stb.

Belemehetnénk abba is, hogy az egyes korosztályok, a különféle társadalmi csoportokhoz tartozók, vállalkozók, politikai szereplők, szolgálatok és szolgáltatók hogyan használják – esetleg használják ki – a facebookozók jelenlétét és aktivitását, abban is kutakodhatnánk, hogy az efféle befolyásolásnak örülünk-e, vagy elutasítjuk, a tömegjelenség mégis az, hogy egyfajta rutinos szertartás részeseként csaknem valamennyien nap mint nap odajárulunk a billentyűzethez és a képernyőhöz, s rákattintunk az ismert logóra.

Azaz a facebook a mindennapi, másként a köznapi élet része.

A köznapiság végtelenül bonyolult és összetett létállapot. A köznapiság jelenségvilága mondhatni átláthatatlan, amiképp a köznapi világban megjelenő emberi viszonyok is azok. A köznapiság jelenségei spontán módon állnak elélnk, külsődlegesen rendeződnek el, a hozzájuk fűződő reflexiók – a köznapi visszatükrözés – tipikusan reduktív, ezen a szinten az egyén partikularitása tételeződik, nincs, vagy csupán elvétve bukkan fel a nembeliség egynémely vonása. A megértés szintje is ennek megfelelő, tipikus a leegyszerűsített oksági viszony vélt vagy valós felmutatása, az antropomorfizálás, az analógiás következtetés triviális változata (Lukács, 1975, különösen: I. kötet 27. skk.). Csak azt tudom mentségemül felhozni Lukács György felfogásának e rövid és vázlatos felemlegetésével, hogy ő maga is szűkösnek érezte elemzését. Írta is Mihail Lifsicnek:

[...] félek, hogy ezt a rendkívül fontos kérdést nem elég világosan fejtettem ki. A helyzet az, hogy véleményem szerint nem juthatunk el a magasabb objektiváció helyes elemzéséhez, ha nem adtuk helyes elemzését minden társadalmi élet alapjának, amelyből – bár gyakran felettébb nem adekvát formában – minden objektiváció kiemelkedik.

Lukács, 2010, 198

A köznapiság valóban ott van minden egyszerű teleológiai aktusban, a céltételezés kívülről jön, avagy a nem kellően okadatolt motívumok harcából ered, a tudati reflexió, ide értve az önreflexiót is, nem koherens, nem is lehet az, a megismerendő közeg ezen az absztrakciós szinten átfoghatatlan. A korántsem koherens köznapi gondolkodás – kiindulva a köznapi lét gomolygó bonyolultságából – szakadatlanul titkokba, rejtélyekbe, érthetetlen és értelmetlen – vagy éppen ellenkezőleg, primitív, átlátszóan egyszerű – összefüggésekbe botlik, leginkább persze mindezek keveredéséről van szó.

Ám mégsem tekinthető a köznapiság szellemi viszonyrendszere bornírtan primitívnek, elvégre valódi (létszerű) problémákkal kerül szembe, amikre reflektálnia kell, s ami meglepő, végső soron helyes válaszokat ad a meg nem értett kérdésekre, hiszen – bármennyire is közhelyszerű – élni és túlélni elemi kötelesség, ugyanakkor kézzelfogható adottság. (Bővebben: Kállai R, 2018)

Mint már utaltam rá, a Facebook minden csodálatos újdonságát fel tudjuk lelni a régmúltban, noha kétségtelen, az emojikat akkoriban – tehát harminc, usque kétszázötven éve – még valódi mosoly, kalapbiccentés, integetés helyettesítette. A kávéházi fecsegés a megfelelő kávéház megfelelő törzsasztalánál, áthallgatva a szomszéd asztal hasonló csevegésébe, a korzózás, az ottani viselkedés elemzése, a könyvtári dohányzók világa, az orvosi rendelők várójában a szorongás kölcsönös megosztása – és így tovább – igencsak hasonlít arra, amit a Facebookon művelünk. Ezekben a diskurzusformákban még a sokat elemzett véleménybuborék előképét is fellelhetjük. Bizonyításként egy töredék:

Nagysád, unatkozni méltóztatik?
Oh nem! Igen jól mulatom magamat.
Mily szép ruhája van azon lánykának!
Lehet annak, ki oly könnyen jut hozzá, hahaha!

Nagy, 1989, 163

A hétfégi kirándulás a „zöldbe”, illetve átkelés a kishajón a „fürdőbe” – Nagy Ignác reformkori példázatai ezekre vonatkoznak – szépen bizonyítják, hogy a társadalmilag jól körülhatárolt pesti középosztály uracsnai és arszlannői, gondosan elzárkózva az alsóbb néposztálybeliektől s elzárva egyúttal az arisztokráciától, miként találják meg a közös hangot egy kisdud társaságban, még ha korábban, az „életben” nem is találkoztak.

Azt is érdemes meggondolni, hogy a Facebook adta lehetőségek természetesen óriásiak – miként a maga idejében a táviró, a telefon, a rotációs gépen nyomtatott újságok tömege, a reklámcédulák, az olcsóbbá vált közlekedés és még egy sor technikai körülmény is beláthatatlan perspektívákat jelentett; megjelenésükkel többet olvashattak volna, több helyre eljuthattak volna, árnyaltabban tájékozódhattak volna eleink – ha a volna ne volna (Lukács, 1977, 422. skk.). A köznapi lét realitásai ebből a szempontból nem változtak meg.

Fel szokás vetni, hogy a politikai vagy üzleti befolyásolás a Facebookban új lehetőségekre tett szert, hiszen választások dőlhetnek el x vagy y mellett (ellen) terjesztett posztok miatt – ám a manipuláció meglehetősen feltárt és jól leírt folyamata nem mai találmány. (Marcuse, 1990) Az is érdekes lehet, hogy a Facebook-bejegyzések a köteles rövideg okán egyszerre adják a beavatottság érzetét, a társalgók formális egyenlőségének képzetét, a zárt magánvilág megnyitásának lehetőségét, egyfajta leskelődésélményt – például a szomszéd életébe – és a szomszéd ország szenátorával való érdemi eszmecsere valóságát – meg is lepődnénk, ha nem került volna elénk Habermas híres könyve a társadalmi nyilvánosságról. (Habermas, 1971).

Ha mármost felbontjuk a husserli zárójelet, s kieresztjük onnan a technológiai és egyéb újdonságokat, valóban elénk áll az az új világ, amit a Facebook és társai hoztak – de ami sok tekintetben nem is olyan új.

Ami megmaradt, az a köznapiság világa, a mindennapi élet. Az a mindennapi élet, amiben egyszerre van jelen egy külsődleges, jószerével minden vonatkozásában szigorúan szabályozott viszonyrendszer – gondoljunk itt a társadalmi munkamegosztásban elfoglalt helyünkre, tevékenységünkre. A diák, a munkás, a művész, az egyetemi ember, a fodrász, a projektmenedzser, a portás, egyszóval mindenki részben a bürokratikus rend által meghatározott módon, részben a szokások, az erkölcsi normák adta keretek között tevékenykedik, nem feledkezve meg a lényegről: munkaerejét eladván az azért járó ellenszolgáltatás fejében éli életét. A mindennapi életben jelen van az is, hogy polgárként figyelünk a közéletre, politizálunk, vitázunk, felütjük a fejünket egy-egy szenzációt észlelve, ilyenkor egy időre akár résztvevőnek is tekinthetjük magunkat, hiszen megdicsértük-megszidtuk, leszavaztuk, megszavaztuk az elénk tárt választékot.

A köznapok világa, a köznapiság lét, a világnak a köznapiság szintjén való visszatükrözése – Lukács szóhasználatával – megkerülhetetlenül s tán meghaladhatatlanul magában foglalja a megszokásból fakadó leegyszerűsített oksági viszonyokat, az analógiát, a reduktivitást – s az ebből fakadó fogékonyságot az összeesküvés feltételezésére és az összeesküvés-elméletek befogadására. Hiszen mi más lehetne – tegyük fel – a városi közlekedés csődjének az oka, mint a polgármester aknamunkája, a szórakozni vágyó úrlovasok/rollerezők ténykedése a józan ész alapján álló polgár elleni merényletként? Nyugodtan kiterjeszthetjük ezt a példát az oktatásügyre, a politikai szereplők programjára, a tudósok felismeréseire – ami ezekből megmarad a köznapiság szintjén, az a végletes leegyszerűsítés, hogy a fennálló épp-így-léte végeredményben megváltoztathatatlan.

Azaz a Facebook akkor válik valóban a nyílt, racionális kapcsolattartás és kommunikáció terévé és eszközévé, ha a köznapiság lét zártsága, rejtett és nyílt alávetettségei megszűnnek, de legalábbis megváltoznak.

Erre még várni kell.

Sokat.

KÖNYVÉSZET

- HABERMAS, Jürgen, 1971, *A társadalmi nyilvánosság szerkezetváltozása*. Budapest, Gondolat.
- KÁLLAI R. Gábor, 2018, *Franz Kafka rejtőzködő filozófiája*. Typotop.
- LUKÁCS György, 1975, *Az esztétikum sajátossága*. Budapest, Akadémiai.
- LUKÁCS György, 1977, *Az esztétikai kultúra*. In uő: *Ifjúkori művek*. Budapest, Magvető.
- LUKÁCS György, 2010, *Levél Mihail Lifsicnek, 1964. X. 31.* In Krausz Tamás (szerk), *Lukács György és a szocialista alternatíva*. Budapest, L'Harmattan és Eszmélet Alapítvány.
- MARCUSE, Herbert, 1990, *Az egydimenziós ember*. Budapest, Kossuth.
- NAGY Ignác, 1989, *Uracskok, arslánnők*. Budapest, Magvető. <https://szponzoralt.tartalom.hu/30-elkepeszto-facebook-statisztika-es-teny/>. Letöltés: 2019.11.28.
- TŐKEI Ferenc, 1988, *A társadalmi formák marxi elméletéhez*. Budapest, Kossuth.